

Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги

Мирзо Улуғбек номидаги

Ўзбекистон Миллий Университети

РЕФЕРАТ

Мавзу:

АДАБИЙ ОБРАЗЛАРНИ ЭКРАНЛАШТИРИШ
МУАММОЛАРИ

Бажарди:

Иброҳим Жўра

*(Журналистика факультети II курс (МАГ)
талабаси)*

Қабул қилди:

Тошкент – 2014

ADABIY OBRAZLARNI EKTRANLASHTIRISH MUAMMOLARI

R E J A :

I.Kirish

II.Asosiy qisim

1. Adabiy orizlarni ekranlashtirish muamolari
2. Bugungi kunda neleanallar orqali berilayotgan kino – filimlarda adabiy obrizlarning yaratilishi
3. O'zbekiston va Yoshlar telekanalida berilayotgan kinolardagi adabiy qahramonlar obrizi bevosita yoshlar manaviyatiga tasir etish omillari
4. Adabiy obrizda buyuk allomalar va tarixiy shaxslar qiyofasining yaratilishi

III Xulosa

Televideniye o'zining ifoda vositalarini topish hamda badiiy janrlarni rivojlantirish uchun izlanishlar, san'at turlari bilan hamkor-likda faoliyat olib bordi. Aksariyat hollarda janrlar tele vide niyeda sof ko'rinishda uchramay, transformatsiya holatida bo'lar edi. Tele-vizion dramaturgiya ham televideniyeining imkoniyati va o'ziga xos xususiyatlari asosida yuzaga keldi.

Ommaviy axborot vositalari ichidan televideniyeining diferensial holatga o'tishi yangi badiiy madaniyatning bir ko'rinishi — badiiy televideniyeiga asos soldi. Uning izlanishlarini televizion badiiy film, televizion dramalar va televizion badiiy ko'rsatuvlar misolida ko'rish mumkin bo'ldi. Masalan, nomlari yuqorida qayd etilgan teledramalar bilan «San'at olami» (mual. Sh.G'aniyeva, rej. V.Raykova), «Royal oldida suhbatlar» (mual. D.Ziyodova, rej. N.Levina), «Teatr uchrashuvlari» (mual. E.Musayev, rej. H.Aliyev), «Kino olamida» (mual. H.Akbarov, rej. S.Rahimqulov), «Jahon kino yulduzlari» (mual. S.Xo'jayeva, rej. I.Fattohov), «Filmlar va taqdiralar» (mual. J.Teshaboyev, rej. J.Matmurodov) va boshqa san'at turlariga bag'ishlangan ko'rsatuvlarda badiiylilik elementlari mujassam. Ko'rsatuvda muallif va boshlovchi bevosita san'at haqida fikr yuri-tarkan, rejissor tilga olingan asarlarni o'rni kelganda reproduktiv tarzda namoyish etadi. Muallif mahorati, u yaratgan asarning tomo-shabin e'tiborini tortadigan jihatlarini izlab topib, uning ijodiy labo-ratoriyasiga boshladi, tomoshabinni san'at namunalaridan bahra-mand etdi. Ko'rsatuvda ilgari surilgan g'oyani teleoperator tomoshabinga nafosat bilan yetkazish uchun televizion rakurslar topdi. Televizion ifoda vositalaridan o'rinli foydalandi. Biz yuqorida nom-larini qayd qilgan badiiy janrga oid ko'rsatuvlar evolyutsiyasi televi-deniye estetikasining rivojlanishiga bog'liq bo'lib, uning ichki im-koniyatlari boshqa san'at turlariga xos ifoda vositalaridan voz kech-magan holda, o'ziga qarashli texnik imkoniyatlarni toialigicha ish-ga solish bilan belgilandi. Uning mazmuniga mos shakllar, aynan televideniyeiga xos vositalarning qo'llanishi tufayli roman, qissa, dramatik asar va boshqa tur hamda janrlarning rivojlanishi qonuniy tus oldi. Badiiy janr evolyutsiyasi jarayonidagi e'tiborli jihat shuki, televideniye uchun asar yozadigan dramaturglarning teledramatur-giya bo'yicha tushunchalarida ham o'zgarishlar yuz berdi.

Televideniyeining ilk davridan boshlab, to 1970-yillargacha kech-gan tarixi, izlanish, intilishlari, o'ziga xosliklari, ayni chog'da nuq-son-u kamchiliklari bilan birga bu davrda ko'rsatuv, teleteatr, telefilm namunalarini yaratish imkoni paydo bo'ldi. Ayni chog'da ijti-moiy voqelikda mavjud mafkuraviy tazyiqlar teleko'rsatuvlarga ta'sirini o'tkazdi. Natijada mafkuraga moslashish tendensiyasi avj oldi. 1970-yillarning oxiri va 1980-yillarning boshlariga kelib televi-deniye kuchli mafkuraviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, televizion ijodkorlar yaratilgan

badiiy janrdagi asarlarga badiiylilik-hatiga sayqal berish uchun imkoniyatlar topdilar. Bu imkoniyat rele-videniya televizion aktyorlik kashfiyotlarining paydo bo'lishi ham-da iste'dodli, hamfikir, hammaslak san'atkorlar bir paytda jam bo'lishlari hosilasidir.

Lekin har bir janr o'zining uslubi, voqelikni o'ziga xos tarzda ko'rsatish bilan ajralib turadi. Televizion badiiy janrlar o'z birligi jihatidan o'ziga xos bo'lmagan boshqa janr elementlaridan foydalanishi mumkin. Televizioniy ko'p janrli san'at turi, u o'zining yangi-dan-yangi shakllarini izlamogda, shu bilan birgalikda uning ko'rsatuv shakli va uslubi ham shuni talab etadi.

Birgina «O'talar so'zi - aqlning ko'zi» turkumidan beriladigan ko'rsatuvning o'zidayoq uch janr mujassam. Bular. suhbat, intervyu va drama janridir. Lekin shunga qaramay bu janrlar bir-birini inkor etmaydi, balki bir-birini to'ldirib boradi, ko'rsatuv sifatini, shaklini o'zgartiradi, saviyasini ko'taradi.

Shuningdek, teledramaturgiya va televizion janr o'zining tarixiy taraqqiyot bosqichini o'tadi. Badiiy televizioniyening mustaqil mahsuloti bo'lmish badiiy janrdagi «O'talar so'zi — aqlning ko'zi», «Tele-vizion miniatyuralar teatri» kabi ko'rsatuvlar yuzaga keldi. Zero, bu davrda televizion badiiy ijodda sifat jihatidan o'zgarishi, izlanish va tajribalari ko'zga tashlanishi bilan e'tiborlidir.

3. O'zbekiston badiiy televizioniyesida uslub va izlanishlar 1973-yilning 1-yanvaridan boshlab O'zbekiston televizioniyesining ko'rsatuvlari rangli tasvirda berila boshladi. Bu jarayon ko'rsatuvlarning yanada serjilo bo'lishini ta'minladi. O'zbekistonda rangli televizioniye ishga tushgach, rang-tasvir o'z jilosi orqali bayram kay-fiyatini berib, tuyg'ularga qattiq ta'sir o'tkazishga qodir ekanligi aniqlandi. Ranglar tovlanishiga qarab tomoshabinlar ayanchli tur-mushni ham unutishi mumkin. Rangli televizioniye tufayli ko'rsatuvlarning badiiy emotsionallik kuchi ortdi.

Sekin -astalik e'tiborini teleekranga jalb qilish maqsadida televizioniyedagi izlanishlar kuchayib ketdi, badiiy janrdagi ko'rsatuvlarning mavzu doirasi kengaydi, izlanishlarning bo'ldi Bu ko'rsatuv quvnoqlar va zuk- Yangi televizion minora kolar bahsi bo'lib, unda talabalar topqirligi, quvnoq va xushchaqchaqligi narhoyish etilar edi. Ko'ngil-ochar dastur qatorida boigan ko'rsatuv publisistika, qo'shiq, she'r va raqs san'atlarini o'z ichiga olardi. Uni ijro etish uslublari estrada, teatr, kino san'atlariga taqlid yo'li bilan belgilanardi. Ko'rsatuvda qo'yilgan shartlar, belgilangan vazifalar, topishmoqlar nihoyatda sayoz, jo'n va hatto bachkanaligi tufayli tezda teleekrandan tushifc ketdi. Chunki ijodiy izlanishlar hamisha ham muvaffaqiyat kel-tirmaydi.

Taqlid, qiyoslash kinoda ham mavjud bo'lib, agar undagi badiiy saviya darajasi avvalgisiga o'xshash yoki yuqori boisa — bu muvaffaqiyat keltiradi.

O'zbek televizion teatri mahsulotlarining turli shakllari namoyon bo'la boshladi. Ikki ulkan janrning uyg'unlashuvi natijasida badiiy janrning yangi izlanishlari kuchaydi. O'zbekiston badiiy televideniyesida uning izlanish namunalari ko'rinda boshladi. 1970-yillarga kelib, adabiyot, san'at, xususan, kino, teatr hamda televideniya yevropalashish tendensiyasi sezila boshladi. Buning mahsulini biz televideniya orqali yaratilgan epik shakl-dagi asarlar L.Tolstoyning «Rus xarakteri» (1972-y., rej. H.Aliyev), Adabiy G.Kuprinning «Yoqut ko'zlik bilakuzuk» (1973-y., rej.T.Hamidov) asarlari misolida ko'ramiz.

asarlarning teleteatrga kirib kelishining sababi, birinchidan, ma'lum sanalar bilan bog'liq boisa, ikkinchidan adabiy asarning jamoatchilik orasida e'tibor qozona boshlaganidan, deb izohlash mumkin. Bu yillarda teleteatr uchun xos narsa shuki, adabiy asarlarni o'zlashtirishda uning badiiy qimmatini yo'qotmaslikka harakat qilinishi hal qiluvchi element bo'ldi. 1968-yilda O'.Umar-bekovning «Odam bo'lish qiyin» (rej. M.Mahkarhov) va 1982-yilda O'.Hoshimovning «Bahor qaytmaydi» (rej. M.Mifzaahmedov) asarlari asosida telespektakllar yuzaga keldi. 1978-yilda R.Fayziyning (rej. M.Mahkamov) «Hazrati inson» romani asosida ko'p seriyali televizion spektakl yaratildi. Bu telespektakl batafsil bayon shaklida namoyish etilib, mualliflar asosiy qahramonlarning faoliyatini keng yoritib berganlar. Natijada psixologik kolliziyalarga kirib borish imkoniyati yaratildi.

O.Yoqubovning «Diyonat» (1979-y.), «Ulug'bek xazinasini» (1980-y.) hamda O'.Usmonovning «Girdob» (1980-y.) romanlari asosida yaratilgan telepostanovkalar ham ichki kolliziyalarga kirib borish imkoniyatini yaratdi. Bu telepostanovkalar ko'p seriyali bo'lib, televideniyaning oltin xazinasidan joy olgan. Ulug'bek obrazi kino ekrani hamda teatr sahnasida yaratilgandi. Televideniya ham bu tarixiy obrazni gavdalantirish borasida izlanishlar olib borildi. Rejissor M.Yunusov «Ulug'bek xazinasini» tele-spektaklida tarixiy qahramonlarni tiklabgina qolmay, tanlagan janrga sinchkovlik bilan yondashib, asar mohiyatini zamon ruhiga moslashtirishga harakat qilgan. Televideniyaning ifoda vositalarini to'la ishga solgan holda Ulug'bek fojeasini tasvirlashga uringan. Rejissor «Ulug'bek xazinasini» romanini telespektakl shakliga ko'chirar ekan, unda tarixiy ruh naqadar kuchli ekanligini, muhim davriy muammolar badiiy talqin etilganligini isbotlaydi (mual. A.Shorahmedov, X.No'mon). «Ota» (mual. J.Sharipov), «Xorazm» singari tarixiy, inqilobiy va avtobiografik romanlarni muvaffaqiyatli ekranlashtirgan Maqsud Yunusov mazkur asarni ham, tarixiy davr haqiqatining mohiyatini ham chuqur tushungan. Buni telespektakldagi

qahramonlar siymosida aniq ko'ramiz. Biroq obraz zamiridagi juda yaxsili belgilangan bu muhim fikr, tasvirlangan amatiy xatti-harakatlar xolisona ko'rsatilganda obrazning hissiy qimmatini yanada oshardi.

Telespektaklda aktyor P.Saidqosimov Abdullatif obrazidagi murakkab ijtimoiy psixologik jarayonni ochib berishga harakat qilgan. Uni qilmishlarining intiqomi hamisha hamma yerda ta'qib etadi. Artistning mahorati shundaki, u ruhiy kechinmalarini vijdon azobi sifatida emas, balki, taxtdan judo bo'lib qolish vasvasasi, o'limdan qo'rqish vahimasi sifatida talqin etadi.

Albatta, besh qismdan iborat bu telespektaklda mahorat bilan tasvirlangan Urgut tog'i manzarasi, Usta Temir istiqomat qiladigan g'ordagi voqealar tasvirlangan epizodlarning natural ifodasi spektakl badiiyligini oshiradi. Lekin bu hoi qo'shimcha ijodiy mehnat va ayrim moddiy masalalarga bog'liq.

Asosiy qism

Sseariy muallifining mahorati shundaki, besh qismdan iborat telespektaklning har bir qismi kompozitsion jihatdan puxta ishlangan. Shu bilan birga qismlarning hayajonli detallar, qiziqish uyg'otuvchi davomli epizodlar orqali puxta bog'lanishi tomoshabinlarda g'oyaviy estetik tuyg'u paydo qiladi. Telespektaklda o'rinli qo'llanilgan qo'shaloq sahnalar bunday taassurotni oshiradi. Masalan, Ulug'bekning zindonda yotgan Ali Qushchi tasavurida paydo bo'lishi shogirdiga sabot, matonat, iroda bag'ishlaydi.

«Ulug'bek xazinasi» telespektakli o'zbek telesan'atining kamolotidan darak beruvchi katta tarbiyaviy-ma'rifiy ahamiyatga ega tarixiy mavzudagi zamonaviy asardir. Albatta, tarixiy shaxslarning badiiy obrazini yaratish mas'uliyatli va ayni paytda murakkab vazifa-dir. Chunki tarixiy ma'lumotlarni qayta hikoya qilish va sahnalashtirish bilan ish bitmaydi, tomoshabinga buning keragi yo'q. Ijodkor tarixni o'z tafakkuri orqali idrok qilib, yaxlit sharoit, muhit ichida, yagona g'oya asosida rivojlanadigan dramatik syujet shaklidagi, jonli hissiyotlar, kechinmalarga boy qahramon obrazini yaratgandagina adabiy asardan televideniye asar yuzaga kelishi mumkinligini rejissor M.Yunusov televideniye sharoitida isbotladi.

1982-yilda B.Boyqobilovning «Kun va tun» qissasi asosida (rej. M.Yunusov) ikki qismli televideniye asar yaratildi. Telespektaklning birinchi qismida Boburning Samarqanddan chiqib ketishi, Kobul arkidagi kechinmalari hikoya qilinsa, ikkinchi qismida Agradagi voqe-hodisalar ifodalangan. Asar qadar berishga, uning drammatizmini beshikast yetkazishga, kuchli, esda qolarli xarakterlarni murakkab kolliziyalar,

nozik to'qnashuvlar asosida ochishga, tomo-shabinni videofilm oxirigacha qiziqtirib, diqqatini telespektaklidan ekranga qadab turishga javhalarida muvaffaq bo'lishgan. Tajribali rejissor M.Yunusov romanning ekran variantini yaratishda asar-ga ijodiy yondashgan, muallif O'.Usmoniv bilan maslahatlashib ish tutgan. Saltanat, Muhiddin Jabborovich yangicha talqin etib, asar mazmuniga putur yetmagan holda yangi voqealar kiritgan. Aynan televizion dramaturgiya namunalarining teleekrandagi namoyishi muvaffaqiyatli tarzda ketayotgan paytda «Girdob» videofilmi ularning davomi sifatida televideniw orclali namoyish etildi.

1970-yillarning oxiri, 1980-yillarning Loshida O'zbekiston badiiy televideniyesida yangi janrdagi uslubiy izlmiishlar hamda kino, teatr va televideniyeining o'zaro hamkorligi ni>lisun sifatida «O'zbek-telefilm» studiyasida «To'maris» film-baleti» tasvirga tushirildi.O'zbekistonda film-balet janrida taniqli kinorejissor L.Fayziyev («Jonlangan miniatyuralar», «Dilorom») ijod qilgan. Lekin televideniyeida birinchi bor bu ishga kinorejissd N.Mahmudov qo'l urdi.Televideniyeida televizion balet janrining paydo bo'lishini balet-meysterning nomi bilan emas, balki telvizion dramatik rejissor nomi bilan bog'lash mumkin. Rejissor N.Mahmudovgacha bu janrda hech kim ijod qilmagan, deb aytolmaymiz . Chunki, balet spek-taklidan parchalar tasvirga tushirilganjan tolaqonli televizion film-balet yaratilmagan edi.

1986-yilda «O'zbektelefilm» studiyasida yaratilgan «To'maris» badiiy film-baleti o'tmishda bosqinchilarga qarshi kurashgan sak qabilalari va ularningsardori To'marisning hayoti jasorati haqida hikoya qiladi.Bo'lgan voqealar, sarguzashtlar namoyish etiladi. E'tiborli jihati shundaki, Boburni birinchi marta teleekranda ko'rdik (Bobur rolini artist R.Avazov ijro etgan). Bu aynan badiiy televideniyeining yutu-g'idir. Aktyorlar yaxlit ansamblni tashkil etib, uni ifoda va ishora-lari, muomala munosabatlari bilan Bobur dunyosini ko'rsatishga uri-nadilar. Epizodik rollarni ijro etgan R.Ibrohimova (hind ayoli), G.Sa'dullayeva (Ma'suma), T.Xonto'rayev (Singx) va boshqa aktyorlaming ham xizmatlari katta.1986-yilda rejissor M.Yunusov yozuvchi O.Yoqubovning «Diyonat» romani asosida yaratilgan videofilmdagi zamondosh obrazini tahlil etishga chuqur ma'naviyat bilan yondashgan. Rejissor inson uchun eng zarur bo'lgan vijdon, insof, iymon, diyonat negiziga pu-tur yetishiga qarshi turar ekan, bu kurashni'g'oyaviy poydevor qilib oladi va shu asosda personajlarni guruhlariga ajratib, o'z xulosasini chiqaradi.Roman bir kishining ijodi, adibning yutug'i bo'lsa, film katta ijodiy jamoaning mahsulidir. «Diyonat» videofilmini suratga olishda ellikka yaqin artist, operator, rassom, grimchi, rejissor yordamchilari ishtirok etishgan. Rejissor M.Yunusov so'z san'ati biJan televideniye san'ati orasidagi mushtaraklik va tafovutni nozik his etadigan, badiiy, hattoki kichik

personajlar zahirida yptgan estetik ma'no — konsepsiya tagiga chuqur yetadigan sinchkov san'atkor. U televideniya badiiy asarlarni ekran mulkiga aylantirishda rejissorlikni san'at darajasiga ko'targan fidoyilardan.

Besh qismdan iborat «Diyonat» videofilmi ijodiy jamoaning katta yutug'i bo'lib, O'zbekiston televideniyesining yirik romanlarni ekranlashtirish yo'lidagi muvaffaqiyatli dadil qadamlarining davo-midir. U adabiyot bilan badiiy televideniye o'rtasidagi rishtani mus-tahkamlashga, teledramaturgiyaning rivojiga hissa qo'shdi. Televideniya badiiy romanlarni ekranlashtirish an'anasi mavjud bo'ldi, masalan, rejissor H.Aliyev yozuvchi N.Dumbadzening «Abadiyat qonuni», rejissor M.Yunusov yozuvchi Oybekning «Navoiy», rejissor M.Mahkamov Oybekning «Qutlug' qon» romanlari asosida video-filmlar yaratdilar.

To'rt qismli «Girdob» videofilmining muvaffaqiyatini ta'min-lagan omillar birinchidan, romanning kuchliligi, baquwat va pi-shiqligi, ikkinchidan, ssenariy muallifi va postanovkachi rejissor M.Yunusovning yuqori professional mahoratidir. «To'maris» film-baletini ekranlashtiruvchi ijodkorlar balet san'atini hamda televizion ifoda vositalarini o'rinli uyg'unlashtirish, (rapid, montaj, ohista harakati, murakkab syomkalar)dan o'rinli foydalanganlar. Shu jihatdan ham «To'maris» badiiy film baleti O'zbekiston televideniyesi faoliyatida yangi janrning yuzaga kelishiga solingan asos deyish o'rinlidir. Afsuski, shu kunga qadar ijodkorlar televizion film-balet janriga qayta murojaat etmadi-lar. Shu ma'noda «To'maris» televizion film-baleti O'zbekiston badiiy televideniyesidagi yagona film-baletligicha qolmoqda.

Adabiyot va kino san'ati orasida turuvchi videofilm ssenariysida t drama janri bilan kinossenariylarning eng yaxshi xususiyatlari^ uyg'unlashib, teledramaturgiyaning rivojiga katta hissa qo'shdi. Re- ' jissor M.Yunusov bu sohada yetarli tajriba to'plagan. U 5 qismdan iborat .V.G'ofurov 1 qismli «Palatkada yozilgan she'r» (E.Vohidov), 2qismli «Tun va kun» (B.Boyqobilov), 4 qismli «Girdob» (O'.Usmonov) asarlarini telespektakl va videofilm qilish jarayonida, uhi ekranlash-tirish borasida talay izlanishlar olib borgan va televizion ifoda vosi-talaridan o'rinli foydalangan, televizion uslub va janrlarni rivojlan-tirish borasidagi izlanishlarga hissa qo'shgan.

I BO'LIM

1. San'at mavzuini yoritadigan televizion ko'rsatuvlar: izlanishlar va mahorat muammolari

O'zida jurnalistika, fan, san'at, ilmiy-texnik tafakkur, iqtisodi-yotning eng ilg'or yutuqlarini birlashtirgan televideniye yigirmanchi

asrning eng murakkab hodisalaridan biridir. Televideniye boshqa ommaviy axborot vositalari orasida jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatishning eng kuchli mexamznuga ega bo'lgan holda ommaning qarashlari, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy yo'nalishlarini shakllanti-radi. Mana shu nuqtai nazardan televideniyeining ahamiyati beqiyosdir.

Yuksak ma'naviy an'analar asosida sog'lom jamiyatni shakllan-tirish, uyg'un kamol topgan shaxsni tarbiyalash O'zbekiston Respub-likasi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan qo'yilgan asosiy vazi-falardan biridir. XXI asrda zamonaviy madaniyat muammolari ham-da o'zbek xalqining ma'anaviy merosini tiklash masalalari O'zbekistonning madaniy va iqtisodiy hamjamiyatga faol integratsi-yalashuvi munosabati bilan yangi ma'no va mazmun kasb etmoqda.Mustaqil O'zbekistonda ma'naviy masalalarga katta e'tibor beri-layotgan bir paytda, televideniyeining kommunikativ imkoniyatlarini o'rganish dolzarb masaladir.Televideniye jamiyatning ma'naviy hayotida yuz berayotgan vo-qealarni aks ettirishga mas'ul. Shu sababli madaniy jarayonlarni mu-qobil aks ettirish muammosi badiiy-axborot ko'rsatuvlari uchun asosiy o'rinda turadi. Shuningdek, televideniye ommaning estetik ehtiyojlarini qondiribgina qolmay, aholining madaniy ehtiyojlariga xizmat qilish vazifasi turibdi. Televideniye kanallari orqali shaxsning ma'naviy olamiga ta'sir ko'rsatib axloqiy mukammal, ma'naviy boy shaxsni kamol toptirishga harakat qilinadi.Zamonaviy teleekranda san'atning barcha turlari va janrlari namoyon bo'ladi. Televideniye ham san'at asarlarini, badiiy filmlar, konsertlar, teatr spektakllarini translyatsiya qiluvchi, zamonaviy va an'anaviy madaniyat qadriyatlari haqida ko'rsatuvlar tayyorlovchi,shuningdek, spektakl-lar, badiiy va hujjatli telefilmlar yaratuvchj vo-sita sifatida ish ko'radi. Translyatsiya qilinadigan hamda televfdeni-yening sa'y-harakatlari bilan yaratiladigan artefaktlar jam bo'lgan holda ko'rsatuvlarning umumiy dasturida madaniy-badiiy yo'nalish-dagi ko'rsatuvlar ajralib turadi.

Muallifning fikricha, televizion ko'rsatuv televideniyeining zaxira qismini tashkil etadi. San'at haqidagi madaniy-badiiy ko'rsatuvlarning teatr san'atining tabiatini organik singdirib olgan telespek-takldan, kinematografiyaga yaqin telefilmdan va boshqa har xil tele-"translyatsiyalardan farqi televideniyeining xususiy mahsuloti efeanligi-dadir. Teleko'rsatuvlarning bazis birligi sifatida, san'at to'g'tisidagi ko'rsatuvning rasmiy-mazmuniy elementlarini tahlil qilishni nazarda tutadigan ta'rif bo'yicha umuman televideniyeining ijodiy, intellek-tual va professional darajasini baholas'hda muhim va yetarlicha ishonchli mezon bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Televideniyeining ikki tomonlama tabiatini — birinchidan, om-maviy axborot va targ'ibot vos'itasi, ikkinchi tomondan san'at turi

ekanligini hisobga olgan metodologik prinsipni qo'llash sharti bilan amalga oshirish mumkin.

Ko'pchilik teletomoshabinlar uchun televideniye nafaqat axborotning bosh manbai, balki ta'lim, san'at, siyosat, fan dunyosiga, ya'ni tabiat va jamiyat olamiga chinakam «daricha» hisoblanadi. Televideniye odamlarni har xil qit'alarda yashaydigan turli xalqlar-ning hayoti va madaniyati bilan tanishtiradi; u juda ko'plab odamlarni jahon san'atining durdonalariga oshno qiladi.

Biroq televideniye salbiy tomonlari ham bor: zamonaviy inson asta-sekin kitob o'qishdan chiqib, ommaviy madaniyatni afzal biladi; televideniye san'at asarlarini passiv idrok etishga o'rgatadi, estetik qadriyatlar mezonini tenglashtiradi. Inson ongi tabiat va jamiyatning oliy ijodi sifatida juda nozik va bo'sh narsa. Uni ehtiyot qilish zarur. Bunda bir vaqtning o'zida taraqqiyotning buyuk yutug'ini namoyon qiladigan ko'plab xavflar-ni ham tug'diradigan televideniye singari qudratli ta'sir vositasidan foydalanishni nazarda tutish zarur. Texnik taraqqiyot yoidosh va kabel aloqa vositalarining yoyilishi munosabati bilan O'zbekiston televideniyesi bugungi kunda jahon kommunikatsiya jarayonining bir qismiga aylandi. Zamonaviy televideniye bilan bog'liq muammo-larning ko'pchilik qismi endilikda bizning ham muammolarimiz

Entegratsiya bosimi ostida Aziz Nesin hajviy hikoyalari asosida qadriyatlar ekspansiyasi tayyorlangan ko'rsatuvdan lavha. Globallashuv jarayonlarining kuchayishi ko'p jihatdan televideniye o'ziga bog'liq. Milliy madaniyat ushbu savollarga javobini izlamog'da. Jamiyatning madaniy va ma'naviy asoslari shakllanishiga televideniye ijobiy ta'sirini kuchaytirish ushbu javoblarga bog'liq. Shu sababli madaniy-axborot ko'rsatuvlari asoslanadigan asosiy g'oyaviy-badiiy prinsip-larni aniqlab olish, madaniyat va san'at to'g'risidagi ko'rsatuvlarda televiden ijdokorlikning zamonaviy mezonlarini belgilash juda muhimdir. Demokratik e'tiqodlarga asoslangan mustaqillik mafkurasini shakllantirish O'zbekistonning madaniy-axborot makoni tobora ochiqligi jarayoni bilan birga kechmog'da. Bu televideniye oldida turgan vazifalarni aslo soddalashtirmaydi. Televideniye kommunikatsiya imkoniyatlarini kengaytirish, O'zbekistonning butun hududida yangi telekommunikatsiya texnologiyalarini faol joriy etish teletomoshabinlarning manfaatlarini tabaqalashtirishga yordam beradi. Teletomoshabinlarda bugungi kunda istalgan daqiqada boshqa kanalga o'tishning keng imkoniyatlari mavjud.

Televideniye jamiyatga madaniy ta'sirini real baholashda efirga uzatilayotgan ko'rsatuvlarning ijodiy va professional darajasini mazmuniy-rasmiy mezonlarga aniq belgilashi mumkin. U yoki bu ko'rsatuv ushbu mezonlarga qanchalik aniq muvofiq bo'lsa, uning teletomoshabinlarga ta'sir ko'rsatish ehtimoli shuncha ko'p bo'ladi. Ijodiy

telejarayon mezonlari shakllantirilishini uni o'rganish jarayonida kuzatish mumkin. Madaniyat kanali sifatida televideniye ni ilmiy o'rganish o'tgan asrning 90-yillarida boshlandi. U bilan dastlab teatr sohasidagi mutaxassislar qiziqdi. So'ngra, televi-deniyening ko'p funksiyaliligi va texnologik yutuqlarga moyilligi e'tirof etilgandan keyin «kino va televideniye» so'z birikmalari odatdagi so'zlarga aylandi.

Shu o'rinda M.S.Kagonning «Tomosha san'atlari oilasi: kino, televideniye, teatr» maqolasiga murojaat qilamiz. Maqolada tanikli faylasuf televideniye, kinematografiyaning o'ziga xosligi sifatida teatr san'atining qonunlari va ifoda vositalaridan yetarli darajada foydalanayotganligini ishonchli ravishda isbot qildi. Nihoyat, XX—XXI asrlar chegarasida televideniye ni ommaviy axborot kommunikatsiyalariga tegishli deb hisoblash tendensiyasining mustahkamlanayotganligi aniq kuzatilmoqda. Agar san'atda asaming emotsional va ratsional jihatlari bir xilda muhim bo'sa (ba'zan ular-dan birinchisi ikkinchisidan ustunlik qiladi) va axborot bilan bog'liq jihatga unchalik urg'u berilmasa, tanqid, san'at haqidagi bilimlarda, madaniyat to'g'risidagi ko'rsatuvlarda ijodning ushbu sohasi bir-biriga nisbatan qo'shilib ketadi, o'rin almashadi. Bunda, intellektual, tah-liliy asos muhimroq, axborotga bpylik keyingi o'rinda turadi.

Ko'rsatuvning borishini zarur intellektual va hissiy oqimga yo'naltirish, mavjud axborot oqimini erkin boshqarish faqat teleekran-dagi shaxsning qo'lidan keladi. Intellektual asos san'at to'g'risidagi televizion ko'rsatuvlarning asosiy mezonlaridan biri ekan, u holda yana bir mezon teleekranda qanday maqomda boshlovchi yoki ekspert, ko'rsatuvning «egasi» yoki uning «mehmoni» maqomida hozir bo'lishidan qat'i nazar shaxs hozir bo'lishidir. Faqat professional yetuk, o'z sohasini biladigan boshlovchi (odat-da, u ko'rsatuv muallifi ham bo'ladi) zamonaviy san'at muammolari haqida jiddiy muloqot olib borish tashabbusi bilan chiqishi mumkin. Aks holda kasb bilimiga va fuqaroviy yetuklikka ega bo'lmagan bosh-lovchining hech vaqoga arzimastligini tezlikda fosh qilib qo'yadi.

Yana bir mezon ko'rsatuv shakli muammosiga, uning audiovi-zual estetikasiga tegishlidir. Madaniyat to'g'risidagi ko'rsatuvlar boshqa mavzudagi bloklar ko'rsatuvlaridan ular tomosha san'atlari -teatr va kinoning ifodaviy vositalaridan foydalanishga taqqoslab bo'lmaydigan tarzda ko'proq darajada asoslanganligi bilan ajralib turadi. Ko'rsatuv muhiti, uning intonatsiyasi, o'z dramaturgiyasi, temporitm, jonli va xronikal kadrlar montaji, fotomateriallar va badiiy illyustratsiyalar, musiqali bezak, studiya interyeri dizayni, mizansahnalashtirish televizion san'at elementlaridandir. Ular ma'naviy muomala muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Na bosma san'atshunoslik tanqidida, na jurnalistikada bunchalik bevosita shaklda mumkin bo'lmagan to'g'ridan-to'g'ri ma'naviy muomala

faqat televizion ko'rsatuvning o'ziga xos belgisidir. Shu sababli «ma'naviy muomala vaziyati» tushunchasi, bizning fikrimizcha, o'zida, bir tomondan publisistika parametrlarini, ikkinchi tomondan estetik parametrlarini birga qo'shib olib boradigan madaniyat to'g'risidagi ko'rsatuvlarning mazmuni va shaklini tushunishda asosiy o'rinda turadi.

Televideniyeining axborot berish, ko'ngilocharlik, ta'lim, ma'rifiy funksiyalari orasida mutaxassislar ko'ngilocharlikni birinchi o'ringa qo'yadilar. Ko'ngilocharlik televideniye shug'ullanishi kerak bo'lgan asosiy funktsiya emas, balki tomoshabinlarning har xil toifalari uchun axborot va tahlil, siyosat va madaniyat manbayidir. Biroq televi-deniyening ko'ngilochar funktsiyasi yetakchi rol o'ynashi shubhasizdir, bunga asosiy iste'molchilar ommasi, shu jumladan yoshlarning tala-bi katta, u televideniyeini moliyalashtirishning muhim manbayi hisoblanadi. Biroq biz «ko'ngilocharlik» tushunchasiga birmuncha kengroq va, ayni vaqtda, oddiy va tushunarli mazmunni yuklaymiz, ya'ni istalgan kanaldagi har qanday ko'rsatuv tomoshabinga qiziqarli va maroqli tarzda taqdim etilishi kerak. Qadimgilarning dramatik san'at haqidagi «qiziqtirib o'rganish» degan formulasi televideniyeiga to'liq darajada tegishlidir. Yanada aniqroq qilib aytish mumkinki, tomo-shabinni qiziqtirishga, uning tasavurini uyg'otishga, qiziquvchan-ligini oshirishga qodir bo'lmagan zerikarli «san'at» singari zerikarli ko'rsatuvning ham umuman ma'nosi bo'lmaydi.

II BO'LIM

Matriallarlar o'sha vaqtdagi gazeta va jurnallar sahifalarida to'ib-toshib yotgan bo'lsa ham, ko'rsatuvni olib boruvchilarning shaxsi tufayli ko'rsatuvlarga bo'lgan qiziqish zarracha pasaymadi. Mavzuni chuqur bilish o'zini erkin tutish, kamera oldida fikrini bir joyga jamlash va o'ylash, o'z fikrini lo'nda ifodalash bilan tabiiy ravishda qo'shib ketdi. Ushbu holatda professional jihatdan olganda «boshlovchi» ibo-rasi shiddatli O.Sharafiddinovga kamroq va o'zini vazminroq tutadigan N.Karimovga nisbatan yanada kamroq mos kelar edi. Unisi ham, bunisi ham teletomoshabinlarda qanday taassurot qoldirayot-ganligi haqida zarracha o'ylab o'tirmas edilar. Ular uchun eng aso-siysi o'zlarining shaxsiy fikrlarini aytish, o'zbek adabiyotining fojeali davri haqidagi o'z mulohazalarini bildirish asosiy o'rinda turar edi. Buni jurnallar va gazetalar sahifalarida yoritish emas, balki omma oldida aytish ular uchun muhim edi. Ko'pchilik adabiy ko'rsatuvlar to'g'ridan-to'g'ri efirga uzatilishi ko'rsatuvlarning yanada samarali bo'lishini ta'minlar edi. ,

Mavzuga, dastlab o'zbek adabiyotidan o'chirib tashlangan, so'ngra yana unga qaytarilgan odamlarning hayoti va ijodiga bo'lgan behad qiziqish tufayli televideniye bilan teletomoshabinlar ommasi o'rtasida ma'naviy yaqinlik kelib chiqar edi. Televizion muloqotning o'ziga

xosligini zukkolik bilan his etgan mutaxassislar tufayli N.Karimov va O.Sharafiddinov ishtirokidagi ko'rsatuvlarda ushbu tarixiy davrga xos bo'lgan madaniy qatlam yorqin namoyon bolo'lar edi.

O'z umrini yashab bo'lgan sobiq tuzum qadriyatlari o'rniga san'atda yangi g'oyaviy mezonlar shakllandi. Avalgi mafkuraviy g'oyalar targ'iboti asnosida yaratilgan. Nihoyat ko'rsatuvlarning to'rtinchi turili muammoli mavzuli davra suhbatlari. Bunday turdagi ko'rsatuvda odatda ko'rsatuvni olib boruvchi moderator, ekspert mutaxassislar va faol, qiziquvchan omma qatnashadi. Oldindan aniqlab olingan mavzu haqida muno-zara qilish yoki zamonaviy san'atning u yoki bu dolzarb muammosini muhokama qilish bunday ko'rsatuvlarning o'zagini tashkil etadi.

Televideniye uchun tipik bo'lgan bunday ko'rsatuvlarning variantlari ko'p. Masalan, intervyuning turli xillari mavjud: voqea joyidan reportaj ichidagi intervyu, boshqa ko'rsatuv ichidagi intervyu (bunday intervyular ertalabki «Assalom, O'zbekiston» dasturida ko'p). Xilma-xilligi mualliflarning ijodiy fantaziyasiga va materialning ichiga chuqur kirib borish darajasiga bog'liq bo'lgan tipik ko'rsatuvlardan tashqari original ko'rsatuvlar ham mavjud. Bunday o'ziga xos ko'rsatuv 1996-yilda O'zbekiston televideniyesining birinchi kanal orqali efirga berilar edi. O'sha vaqtda xronometraji uncha katta bo'lmagan «Hayrat» dasturini tanqidchi Rahmon Qo'chqor olib borar edi.

San'at to'g'risidagi ajratib ko'rsatilgan ko'rsatuv turlaridan birinchi uchtasi O'zbekiston televideniyesi madahiy-axborot ko'rsatuvlarining asosiy korpusini tashkil etadi. Uchinchi tur formatdagi ko'rsatuvlar hozircha yo'q, biroq ular haqida gapirmaslik mumkin emas: oldinga qo'yilgan vazifa — ijodiy hayotning televideniye tomonidan muqobil aks ettirilishi bilan bog'liq ravishda ko'rsatuvlarning ushbu turi o'zgacha diqqat-e'tiborni talab etadi. 90-yillar birinchi yarmi ko'rsatuvlarida shaxs va davr 90-yillardan boshlab badiiy-publisistik dasturlar sohasida adabiy mavzulardagi ko'rsatuvlar asosiy o'rinni egalladi. Yaqin tarixiy davrga, 20-yillarning birinchi yarmiga alohida e'tibor qaratildi. O'zbek adabiyotining qatag'on qilingan Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Usmon Nosir singari arboblari efirning bosh qahramonlariga aylandi. 90-yillar boshida adabiy ko'rsatuvlar ushbu shaxslarning mam-lakat yangi tarixiga qaytishi jarayonini aks ettirdi. Ushbu yozuvchilarning fojealarga to'la hayoti va asarlarining murakkab taqdiriga bo'lgan qiziqish kuchaydi.

Prinsiplar bilan bog'liq bo'lgan muammolardan uzil-kesil xalos bo'lish uchun ularni zamonaviy prinsiplarga taqqoslash kerak edi. Bu nuqtayi nazar adabiy ko'rsatuvlarda belgilovchi o'ringa ko'tarildi. Adabiy mahorat, ijodiy uslubning o'ziga xosliklari, u yoki bu asarning badiiy xususiyatlari mavzusi ikkinchi o'ringa tushib qoldi yoki umuman ko'tarib chiqilmadi. Ko'rsatuvga taklif etiladigan S.Ahmad, P.Qodirov, T.Malik, Mirmuhsin va boshqalar adabiy mahorat detallari haqida emas, balki

asosan o'tgan davr qiyinchiliklari, o'zbek adabiyotirining rivoji to'g'risida gapirar, ko'rgan-kechirganlari haqida o'rtoqlashardilar.

P.Qodirov o'zining «Yulduzli tunlar» romanini yaratishda[^] boshidan kechgan iztirobli tafsilotlar haqida gapirib berdi. Yozuvchi Bobur hayotiga bag'ishlangan ushbu kitob yaratilishi va e'lon qilini-shi yo'lida sho'rolar davrida kutilmagan tarzda paydo bo'lgan muam-molar va to'siqlar to'g'risida alam bilan so'zladi.

Televideniye yangi bilimlarni, madaniyat tarixi mutaxassislariga va tor doiradagi muta-xassislarga ma'lum bo'lgan yangi bilim va faktlarni ommalashtiruv-chi vazifasini bajarar edi. Televideniyemiz rivojlanishining unchalik uzoq vaqtни o'z ichi-ga olmagan ushbu davridan oldin ham, keyin ham vaqt kategoriyasi o'sha yillardagi adabiy ko'rsatuvlarda bo'lgani singari o'zi uchun shunchalar tabiiy bo'lgan dinamik rivojlanishni boshdan kechirmadi, deyish mumkin. Tarix insonlar taqdirining haqiqati bilan dramatik, vaqt — dinamik kategoriya, zamonaviylik bilan cho'lg'angan va zamonaviy hayotning murakkab jarayonlariga daxldor bo'lgan zamondoshlar ko'zi bilan ko'rilgan o'tmish esa bugungi hayotimizning ajralmas qis-mi hisoblanadi. Eng yaxshi adabiy dasturlarning ushbu leytmotivi televizion rejissuraning yirik ustasi Mahkam Muhamedov ijodida, u tomonidan yaratilgan Q. Muhammadiy va A. Muxtor kabi yozuvchi-shoirlar haqidagi ko'rsatuvlarda yorqin namoyon bo'ldi.

... O'z uyasi tomon ohista pastlab uchayotgan laylak — O'zbekiston xalq yozuvchisi A. Muxtor haqidagi ko'rsatuv mana shu kadrдан boshlanadi. Sharqda keng tarqalgan hayot ramzi sifatidagi laylak obrazi ushbu ko'rsatuvda o'zgacha mazmun kasb etgan. Yozuvchi o'z yozuv xonasida suratga olingan, u xona derazasidan os-monda parvoz qilaybtgan laylakka tikilib turibdi. Butun ko'rsatuv davomida hali kasaldan butunlay forig' bo'lmagan ko'rsatuv qahra-moni biror og'iz gap gapirmaydi. Rejissor bunday kamdan-kam uchraydigan va yozuvchi kadrda «sukut saqlaydigan» ilojsiz vaziyat-dan hayron qolarli, o'z drammatizmi bilan qattiq ta'sir ko'rsatadigan badiiy samaradorlikka erishadi. A. Muxtor kursida yengil egilganicha o'zi turli yillarda yozgan she'rlarni tinglaydi. Tarixning eski fotosuratlar bilan yengil montaj qilinishi yozuvchining horg'in va diqqat bilan tikilib turgan ko'zlari namoyish qilingan yirik kadrlar bilan qo'shib olib boriladi. Ushbu ko'zlarda ma'qullash shubha bilan, shubha yarim jilmayish, kulgi , jiddiylik bilan almashadi. Qaysidir damda shoir o'z she'rlarini tinglar ekan o'z hayotini qayta boshdan ko'z o'ngiga keltirayotganligini sezib qolasan kishi yoshlik uning ko'zlarida sal kinoyali kulgi bilan, yetuklik shubhalar, yutuqlar quvonchi va omadsizlik qayg'usi bilan o'z aksini topadi... Qarshida o'tirgan, she'rlarni o'qiyotgan yosh yigit esa o'tgan umrning muyulishlari bo'ylab xotiralar so'qmog'idan olib o'tayotgan yo'l bosh-

lovchiga qiyoslanadi. Shoirning oxirgi ma'qullovchi ko'z qarashida yashab o'tilgan hayot haqida unga eslatgani uchun minnatdorchilik-nigina emas, balki o'z hayotini behuda o'tkazmaganligidan qoniqish belgisini sezish mumkin.

So'nggi marta derazadan tashqariga nazar tashlash. She'r o'qigan yosh yigit daraxtlarning kuzgi yaproqlariro asta-sekin ko'zdan g'oyib bo'ladi. Yo'l uni qayerlarga boshlar ekan? Uzoq yoshlik yil-larigami yoki bo'lg'usi avlodlar xotirasigami? Buni faqat o'z uyasi tomon ohista uchib borayotgan laylak biladi...

Qisqa va yaxlit, kompozitsion jihatdan tugallangan syujet o'zida rejissorning shoir shaxsiga o'ziga xos tarzda yondashganligi, M.Muhamedovning hayron qolarli nazokatligi va yuksak rejissorlik madaniyati tufayli ijodkorning taqdirida vaqt to'g'risidagi dramatik mulohazalarni singdirgan.

Bir necha yildan keyin rejissor mavzuga qaytadi, syujetni A.Muxtor haqidagi xotiralar bilan kengaytiradi. So'ngra kinorejissor R.Botirov yozuvchi to'g'risidagi hujjatli filmni suratga oladi. «Umr daftari» deb nomlangan ikki qismli yana bir ko'rsatuv yaratiladi. Ko'rsatuvda A.Muxtor hayotlik vaqtida yaxshi bilgan qalamkash safdoshlari A.Oripov, S.Ahmad, O.Sharafiddinov, E.A'zam va boshqalar Asqad Muxtor shaxsi va ijodi to'g'risidagi xotiralar bilan o'rtoqlashadi. Yozuvchi mehnati haqidagi samimiy va teran mulo-hazalar, hamkasblarning xotiralarida yozuvchi shaxsi butun qirralari bilan ochib beriladi.

Lekin baribir ... na hujjatli film va yangi televizion ko'rsatuvlar xronometraji katta ekanligi, na kadrda taniqli o'zbek yozuvchilar-ning namoyon bo'lishi 1995-yilda M.Muhamedov mahorat bilangina bajargan «Umr» deb atalgan kichik syujet'dan esib turgan ma'naviy kuch-qudratning o'rnini bosa olmadi. Ushbu syujetdan olingan ifoda kuchi yuqoridagi parchalardan keyingi ko'rsatuvlarda foydalanil-ganligi, ular A.Muxtor haqida tel'ememuarlarning o'zagiga aylangan-ligi bejiz emas.

O'zbekiston madaniyati rivojlanishiga katta hissa qo'shgan san'at arboblarning jonli obrazlarini saqlab qolish yirik shaxslar ishtiroki-dagi ko'rsatuvlarning yana bir ma'no-mazmunini, yana bir muhim vazifasini tashkil etadi. Agar ko'rsatuvning «qurilish materiali»ga oilaviy albomdan olingan eski fotosuratlardan tashqari hujjatli xronikaning «jonli» kadrlari montaj qilingan bo'lsa, badiiy ifodaviy-lik, ma'naviy aloqa samarasi necha martalab oshadi.

Ko'rsatuv mualliflari bunday kadrlardan foydalanishi mumkin bo'lgan faqat ikkita resurs mavjud. San'at arboblari to'g'risidagi hujjatli filmlar - biroq hayotlik vaqtida san'at arboblarning ijodiy faoli-yatiga bag'ishlangan shaxsiy filmlar yaratilavermaydi. Va ushbu san'at arboblari ishtirokidagi eski teleko'rsatuvlar, bunday ko'rsatuvlarning

ko'pchiligi, afsuski, texnik va moliyaviy sabablarga ko'ra televideniye arxivida saqlanib qolmaydi.

Jumladan, 1996-yilda Rahmon Qo'chqor boshlovchilik qilgan «Hayrat» mualliflik ko'rsatuvi ham saqlanib qolmagan. Mohiyat e'tibori bilan bu haqiqatdan ham san'at to'g'risidagi birinchi mualliflik ko'rsatuvi edi. Jo'shqin, hissiyoti kuchli R.Qo'chqor jahon she'riyatining eng yaxshi asarlari, T.Man, G.Markes, M.Prust romanlari, Rembo va G.Lorka poeziyasi o'zbek tiliga tarjima qilinishi zarurligini hayajon bilan uqtirar edi... O'zining mumtoz va zamonaviy g'arb shariyatidan qilgan ajoyib tarjimalari o'ziga xos artistlik bilan o'qib, aytib o'tilganlarni qilar edi. 60-yillardan keyin yashagan «televideniye orqali o'tgan» badiiy madaniyat siymolariga qaraganda hali televideniye rivojlanmagan 30-50-yillarda yashagan o'zbek san'atining yirik siymolari haqidagi xronikal-hujjatli kadrlar ko'proq saqlanib qolgan. 60-80-yillarda teleko'rsatuvlar yozuvlari, shu jumladan taniqli yozuvchilar, aktyor-lar, rassomlar va boshqa san'at arboblari ishtirokidagi ko'rsatuvlar plyonkalari yoqib yuborilar edi. «Ishlab chiqarish» jarayoni mana shu taxlitda qurilgan, mana shu sababli arxivda juda kam material saqlanib qolgan edi. Buning o'rnini to'ldirib boimaydi. Axborotning raqamli manbalari televideniye zamonaviy o'zbek badiiy madaniyati siymolarining jonli obrazlari muhrlanib qoladigan noyob arxiv yaratish imkonini beradi deb umid qilish mumkin.

Vatan madaniyati namoyandalari to'g'risida ko'rsatuv tayyorlashda kelib chiqqan ushbu xususiy muammo tomosha san'atlari — teatr va kinematografiyaga kamroq darajada tegishlidir. Rejissorlar-ga nisbatan muammoning keskinligi qay bir darajada ular tomonidan yaratilgan spektakllar va kinofilmlar orqali kompensatsiya qilinadi. Aktyorlar ushbu parchalarda «jonli» holda hozir bo'ladilar. Davr va shaxs muammosining o'zi esa kinematografiya va teatr san'ati haqidagi ko'rsatuvlarda o'ziga xos va turlicha namoyon bo'ldi.

San'atning ushbu tomosha turlarini idrok etish andozalari odamlar ongida yetarlicha mustahkam o'rnatilib qolgan. Teatr osto-nasini hatlab o'tgan kishining his-tuyg'ulari kinoteatrqa qadam qo'ygan odamning his-tuyg'ularidan farq qiladi.

Javoblarni aynan studiyaga taklif etilgan aktyor, dramaturg, rejissordan eshitish uchun aniq, «individual» savollarni topish, ushbu savollarni suhbatdoshiga o'z vaqtida berish uquvi teatr turkum-larini olib boruvchining muhim professional fazilatidir. Ushbu fazilatlar dramaturglar Sh.Boshbekov va M.Boboyev ishtirokidagi ko'rsatuvlarda boshlovchiga yordam berdi. Bu ko'rsatuvlarda teatr haqidagi muloqotlar shaxs va davr muammosidan ajratilmagan edi.

Har ikki dramaturg hozirgi zamonning o'tkir ma'naviy masalalari ko'tarib chiqiladigan o'z pyesalari bilan mashhur. Dramaturglarning avvalgi yillardagi ijodiy taqdiri turlicha kechdi. Sh.Boshbekov uchun

ushbu yillar rasmiy va norasmiy taqiqlarni yengib o'tish yillari bo'ldi. Ushbu taqiqlar uning faqat qayta qurish yillarida davlat teatrlari sahnalarida qo'yilgan deyarli barcha oldingi pyesalariga tegishli edi. Dramaturg M.Boboyevning sahnaviy taqdiri ancha xayrli kechdi - uning pyesalari ko'p yillar O'zbekistonning ko'plab teatrlarida muvaffaqiyat bilan namoyish qilindi.

Tabiiyki, ikki taniqii dramaturg bilan suhbatlarda gap dramaturgiya muammolari haqida boradi. 80-yillar adabiyotda eng mashhur bo'lgan asarlar - M.Boboyevning «Gurung», Sh.Boshbekovning «Temir xotin» pyesalari boshlovchi uchun faqat tayanch nuqtasi, «ozuqa» bo'lib xizmat qildi. Ko'rsatuvning ilk daqiqalaridan boshlab boshlovchi dramaturglarni hayotda va teatrdagi yuz berayotgan o'zgarishlar to'g'risidagi keng mulohazalarga «tortdi». «Muloqot» ko'rsatuvi mualliflarini individualliklar, ijodiy usullar xilma-xilligiga qaramay, to'g'rilik to'g'risidagi o'y-fikr birlashtirdi. Sh.Boshbekov «bugungi kunda o'zingga va o'z kasbingga to'g'ri munosabatda bo'lish talab qilinadi» degan fikrni ilgari surdi. M.Boboyevning so'zlari ham unga hamohang edi: «Bugun ijod qilishga hech narsa xalaqit bermaydi. Biz andozalardan, eski tuzum zanjirlaridan xalos bo'lmoqdamiz. Agar senda iste'dod bor ekan — o'tir va tarix bo'ladimi yoki zamonaviy hayot bo'ladimi, shular haqida yoz».

Ushbu so'zlar 90-yillar birinchi yarmidagi san'at to'g'risidagi eng yaxshi ko'rsatuvlarning motivi bo'lishi mumkin. San'at to'g'risidagi ko'rsatuvlar hajmi cheklanganligiga, muntazam berib borilmasligiga qaramay, televideniye ularning uncha katta bo'lmagan xronometra-jida jamiyatda, badiiy madaniyatda yuz berayotgan murakkab jarayonlarni muqobil aks ettirishga intildi. O'zbekistonning taniqii san'at arboblarning televizion monologlari va dialoglarida ijodkor shaxslar o'z taqdirini, yashab o'tilgan davrni anglab yetisli va qayta anglab yetishga intilayotgan ijtimoiy ongda tub o'zgarishlar bilan bog'liq vaziyat aks etdi. Televizion muloqot shakli jiddiy ravishda yangilandi — oldindan tayyorlangan va puxta tahrir qilingan senariy tobora ko'proq boshlovchi va ekspertning rejalashtirilmagan savollari va kutilmagan javoblarga, badihago'ylikka o'rin bo'shatib bera boshladi. Faqat mahorat masalalari bilan cheklanib qolmagan, ijodkor shaxsning ijtimoiy mazmun-mohiyati, ushbu shaxs o'z asarlari-da aks ettirishi kerak bo'lgan davr to'g'risidagi mulohazalar bildirilgan studiyadagi suhbatlar alohida qiziqish uyg'otdi.

San'at to'g'risidagi eng yaxshi ko'rsatuvlarda teleko'rsatuvlar boshlovchisining roli va ahamiyatini mustahkamlash tendensiyasi tobora yetakchilik qila boshladi. Buni nafaqat eng yaxshi dasturlar, balki tanqidiyroq baho berish mumkin bo'lgan dasturlar misolida ham ko'rish mumkin. Boshlovchining o'z kasbini chuqur bilishi, mavzudan boxabarligi, san'at muammolarini bilishi va eng asosiysi ushbu

muammolarga daxldorlik tuyg'usi muloqotga taklif etilgan ijodkor shaxslarning intellektual va ijodiy salohiyati ochib berilishi imkoniyatlariga, muhokama qilinayotgan mavzuning tomoshabin tomonidan idrok qilinishiga jiddiy ravishda ta'sir ko'rsatdi.

III BO'LIM

Televideniye ixtiyorida san'at bilan o'zaro hamkorlik qilishning ko'plab imkoniyatlari mavjud. Kinofilm, teatr spektakli, rang-tasvir polotnosini hech bir sharhsiz namoyish qilish mumkin. Ularni efir-ga chiqish oldidan yoki premyeradan yoki tasviriyl san'at ko'rgazma-sidan olib ko'rsatilgan reportajda sharhlash mumkin. Asarning yaratuvchisini (yoki yaratuvchilarini) studiya pavilyoniga taklif qilib yoki suratga olish guruhi bilan birgalikda unga «mehmon-ga» borib u bilan batafsil suhbatlashish mumkin. Ushbu suhbatga tomoshabinlarni ham, mutaxassis-ekspertlarni ham jalb qilish mumkin.

Garchi teletomoshabinlarning hissiy munosabati san'atni bevosita idrok qilishda yorqin namoyon bo'lsa ham televideniye uchun murakkablik adabiy o'briz yaratilishi ham kishi manaviyatining o'sib borishiga bevosita tasir ko'rsatadi. Shuningdek adabiy obriz , ekspertlar va auditoriya ishtirokida ko'rsatuvni tayyorlash va olib borishdan ko'ra kinofilm yozilgan tasmani yoki spektakl yozuvini aylantirish osonroq chiqillashi almashtirib turilgan holda beriladi. Muomala mashinkasining qitnadigan vaziyat ham o'ylab qurildi: boshlovchi va taklif etilgan mehmonlar jurnalistlar va intervyu beruvchiga qaraganda ko'proq suhbatdoshlarga o'xshab ketar edi. Operator va rejissor umumiy rakursdan deyarli to'liq voz kechishdi. Ekranda boshlovchi va ko'rsatuv mehmoni o'rtasida erkin muloqot borardi. Studiyaning interyeri - zamonaviy. ixcham, hech bir detal tomoshabinlarning e'tiborini chctga tortmaydi. Ko'rsatuv stilisikasi deyarli 8 yil davomida amalda o'zgarmadi. O'zgarishlarga shunchaki ehtiyoj yo'q edi. Shakliga ko'ra u bugungi kunda ham davr ruhiga mutlaqo muvo-figdir. Demak ko'rsatuv avval boshdanoq jiddiy va puxta rejalash-tirilgan. Bu ko'rsatuvni batafsil ishlab chiqilgan uzoq muddatli loyi-halar asosida tayyorlash zarurligini tasdiqlaydi. Ko'rsatuv nafaqat did bilan tayyorlanib qolmasdan, u avval boshdanoq unda tilga olingan masal'alaming yetarlicha o'tkirligi va dolzarbligi bilan bar-chani o'ziga jalb qildi.

8 yil davomida O'zbekiston madaniyatining ko'plab taniqli arboblari ko'rsatuv mehmoni bo'ldi. Ular orasida yozuvchi-shoirilar A.Oripov, E.Vohidov, Sh.Xolmirzayev, kino va teatr rejissorlari Sh.Abbosov, B.Yo'ldoshev, O.Salimov, N.Abdurahmonov, aktyorlar S.Eshonto'rayeva, Z.Muhammadjonov, Y.Ahmedov, adabiyotshunos, san'atshunos olimlar O.Sharafiddinov, N.Karimov, M.Qodirov, A.Qayumov, E.Rtveladzelar bor edi.

Dastlab haftada bir marta, so'ngra oyda ikki marta 8 yil mobaynida efirga chiqqan ko'rsatuvning barcha mehmonlarini sanab o'tishning imkoni yo'q. Biroq keltirib o'tilgan ro'yxatning o'zidan qanday yirik ijodiy shaxslar va yorqin individual insonlar «Rakurs»ning mehmoni bo'lganligi, muhokama qilingan masalalar doirasi qanchalik keng va xilma-xil ekanligi ko'rinib turibdi.

Albatta, «Rakurs»ning barcha ko'rsatuvlari birdek qiziqarli emas edi. Balki, muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz ko'rsatuvlarning almashib turishi normal, izohlash mumkin bo'lgan hodisadir. Taklif etilganlarning barchasi ham o'z kasbining mohiyati to'g'risida sami-miy va ochiq so'z yuritishga ruhan tayyor deb boimasdi, uningsiz esa ko'rsatuv o'z mazmunini yo'qotar edi. Telekamera qarshisida hamma ham o'zini ruhan xotirjam tutavermasligi yaxshi ma'lum. Hatto aktyorlardek ommaviy kasb egalari ham telekamera qarshisida «o'z rollarida» paydo bo'lganda ko'pincha tajribali aktyor ham qutulib ketishi qiyin bo'lgan «bosim» ostiga tushib qolish holatini boshidan kechiradilar.

Muntazam ravishda haftada bir marta ko'rsatuv olib borilganda tajriba tezlikda oshadi. «Rakurs» ko'rsatuvining doimiy boshlovchisi Oybek Veysal o'g'li tez orada «Yoshlar» telekanalining eng taniqli «shaxslari»dan biriga aylandi. Boz ustiga u o'zining ko'rsatuvni olib beruvchi maqomini zarracha suiiste'mol qilmadi, panaroqda turish-ga harakat qildi, kadr-ga tushganda ham yon tomondan, telcekran-ning eng chekkasida paydo bo'ldi. Bu ham ko'rsatuv konsepsiyasi-ning bir qismi hisoblanadi. Bunda barcha narsa mehmonning ijodiy shaxsiga qaratilgan bo'lib, rejissor, boshlovchi va teleoperator uning uchun «ishlaydi». Asosiy e'tiborni qahramonga qaratish hatto panaroqda turish-ga intilsa ham tinglash va kerakli savollarni berish uquvi-ga ega bo'lgan boshlovchi shaxsini soyada qoldirmas ekan.¹

Shunday qilib, «Rakurs»da bunday turdagi ko'rsatuvlarni tashkil etuvchi qimmatli jihatlar o'z aksini topdi, muomala qilinadigan vaziyat professional tashkil etildi va suhbatning o'zi uquv bilan olib borildi. Dolzarblik va muloqot mazmunining o'tkirligi ham kam ahamiyatga ega bo'lmadi.

Zamonaviy televideniye umuman 60—80-yillarga xos bo'lgan shoshilmasdan, bamaylixotir hikoya qilishni. ba'zan shov-shuvli yorqinlik va keskinlikni ma'qul ko'radi. «Rakurs»ning mehmonlari — o'zbek xalqining obro'li va hurmatli, ijodda tajribali odamlari, shu boisdan shov-shuv qilish ularga yarashmaydi. Ko'rsatuv ijodkorlari kcskinlikni boshqa narsada ko'rishdi. Studiyadagi muloqotlar taniqii ijodkorlarning o'z kasbi, san'atning hozirgi holati, o'tmish va kela-jak haqidagi mulohazalar asosiga qurildi.

Bunday turdagi ko'rsatuvlarga qiziqish ularda ko'pchilik hollarda zamonaviy badiiy jarayonning amaliyotchilari qatnashganligi boisi-dan

yana bir karra oshadi. Rejissorlar, rassomlar, yozuvchilar, bas-takorlar o'z muzxislari bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish imfep-niyatiga uncha ham ko'p ega bo'lavermaydilar. Shu sababli o'z kasbi haqida doimo o'ylaydigan haqiqiy professionallar hamma vaqt ni-manidir aytishga ehtiyoj sezadilar. «Rakurs» mehmonlari zamonaviy san'atning muammolari haqida to'planib qolgan fikrlarni teletomoshabinlar bilan baham ko'rdilar.

Ushbu mulohazalarning ko'pchiligi turli ixtisosliklarga ega bo'lgan san'atshunoslarning jiddiy tahlili mavzusi bo'lishi mumkin edi. Taniqii rejissor B.Yo'ldoshcv teatr jarayonidagi og'riqli muam-molar haqida so'z yuritdi.

Toshkent yosh tomoshabinlar teatri va Yoshlar teatrining badiiy rahbarlari O.Salimov va N.Abdurahmonov bolalar teatrlarining ijodiy va tashkiliy holati haqida fikr almashdilar. Sh.Abbosov zamonaviy o'zbek kinosi haqida o'z ishining ustasi sifatida qat'iyat bilan so'z yuritdi... Aytilganlarning barchasiga qo'shilish mumkin emas, albatta. Ko'rsatuv va uning boshlovchisi to'liq va yalpi ma'qullashni talab ham qilishmaydi. Asosiy gap har xil fikrlarni sil-liqlashtirishda emas, balki shaxsiy nuqtayi nazarlarga borib taqaladi.

«Rakurs» madaniyat to'g'risidagi ko'rsatuvlar orasida uzoq vaqt «efir umrini» yashaganligi bilan ajralib turdi. 2005-yildan boshlab bu ko'rsatuv boshqa formatda efirga chiqa boshladi. Endilikda u tele-suhbatlar emas, balki o'ziga xos ajoyib sanalar taqvimini edi.

Yangi ko'rsatuv ikki haftada bir marta Vatan va jahon madaniyatining yubilyarlari, shu oyda tavallud kunlarini nishonlaydiganlar haqida tayyorlana boshladi. Qisqa syujetlar, zamondoshlar bilan qisqa suhbatlar, hayotdan ko'z yumganlar haqidagi qisqa hikoyalar, ustalik va did bilan tanlangan musiqaviy jo'rlik va illyustrativ material. Oldingi turkumga munosib ko'rsatuv. Boz ustiga birinchi «Rakurs» yillar o'tib asta-sekin bo'g'ilib qolgan edi, «ajoyib odam-lar» doirasi tobora torayib borayotganligidan qiynalmoqda edi. Buning sababini izohlash mumkin - sakkiz yil mobaynida ko'rsatuvda 128 o'zbek madaniyatining suhbat lash ish uchun taklif qilish zarur deb hisoblangan bariha taniqii kishilari ishtirok etib bo'lishdi Yangi «Rakurs»ning har bir ko'rsatuvini endilikda 6—7 syujetdan iborat. Ularning katta qis- mi zamonaviy ijodkorlarining tavallud kunlariga, qoganlari Vatan va jahon madaniyati , Rejissor Maqsud Yunusov aktyorlar daniyati yirik arboblarning muhim sanalariga bag'ishlandi.

Eski nomdagi yangi dasturda yubiley sanalariga yubileyga xos bo'lmagan yondashuv o'ziga jalb qiladi. «Tantananing aybdorlari» bilan bo'ladigan har bir uchrashuv ijod haqidagi mulohazalarga ba-hona bo'ladi. Dasturning yaratuvchilari yangi formatga o'tib o'z hayotlarini aslo yengillashtirmadi. Balki aksincha - endilikda sakkiz syujetni tayyorlash,

suratga olish va efirga uzatish kerak bo'ldi. Ushbu qisqa metrajli materiallar ham o'ziga xosligi bilan ajralib turardi.

Syujetlarning qisqaligidan afsus chekish mumkin xolos. Jumladan, ayni bir ko'rsatuvning o'zida taniqii ashulachilar N.Abdul-layeva va M.Yo'lchiyevaning tug'ilgan kunlari «nishonlandi». Jozi-bali, aqlli ayollar faqat o'zlari haqida so'zlab qolmay, o'z kasbi haqida mulohaza bildirishdi. Ulardan biri estrada qo'shiqehisi, ikkin-chisi maqomlar ijrochisi. Tasodif garchi har xil syujetlarda bo'lsa-da ularni bir ko'rsatuvda bir-biriga duch keltirdi. Ularning har ikkalasi qiziqarli suhbatdosh chiqib qoldi. Ushbu tasodifiylik zamonaviy qo'shiq san'ati, milliy ijro an'anasi va zamonaviy ohanglarning o'zaro hamkorligi haqida muloqot qilish uchun ajoyib bahona tug'-dirgandi. Biroq bu biror boshqa ko'rsatuvning mavzusi bo'lishi mumkin. Taqvim bilan bog'liq «Rakurs»ning prinsipi — keng muloqot emas, balki qisqa monologlardir.

Lo'nda lakonizm — vaqtini qadrlaydigan ko'rsatuvlarning ajoyib fazilati. «Davr» faqat televideniye davri emas. U o'z nomi bilan «Davr». «Davr»da o'tgan asr O'zbekiston san'at arboblari to'g'risida ko'plab syujetlar mavjud. Bunday syujetlardan kinoxronika, eski filmlar va spektakllardan parchalar o'rin olgan. Bu hamma vaqt tomoshabinlarning turli avlodlari uchun o'z-o'zicha qiziqarlidir. Kek-sa avlod o'tgan kunlarni yodga oladi, yosh avlod ular tug'ilishidan ancha oldin yuz bergan voqealar, shaxslar bilan tanishadi.

Eski va yangi turkumlarni televizion mahoratning umumiy maktabi birlashtirib turadi. Ularning boshlovchisi aynan bir shaxs. Tafo-vut mualliflarning eski «Rakurs» asosida mavzusi, formati, janri bo'yicha prinsipial jihatdan boshqa ko'rsatuv yaratish istagi bilan belgilanadi. Uncha katta bo'lmagan syujetlarga o'tmish va hozirgi zamonning san'ati haqidagi jiddiy mulohazalar jam bo'ladi.

San'at haqidagi ko'rsatuvlar orasida ajralib turgan «Siyrat» dasturi muntazam bo'lmasa-da, teletomoshabinlarning diqqat-c'tiborini jalb qilish uchun tez-tez efirga chiqib turdi. Ushbu ko'rsatuv avval boshdan oq san'at kishilariga bag'ishlangan ko'rsatuv sifatida o'y-langan va qurilgan edi. *

Ushbu ko'rsatuvlar, ma'lumki, muallif va boshlovchilardan alohida nazokatni va mavzuni yaxshi bilishni, materiallarni berishning sinovdan o'tgan va yangi shakllarini talab qiladi. «Siyrat» ko'rsatuvu ushbu talablarga javob berdi. Ko'rsatuvning ko'pchilik sonlarini istalgan parchadan boshlab tomosha qilish va hech bir qiyinchiliksiz bu «Siyrat» ko'rsatuvining parchasi ckanligini aytish mumkin. Hatto dasturning muallifi va boshlovchisi — san'atshunos N.Oqilova kadrda ko'rinmaganda ham shu ko'rsatuv ekanligini bilib olish mumkin. Ko'rsatuv elementlarining istalgan birini bilib olish so'zsiz uning yutug'idir. Teletomoshabinning idrok qilish psixologiyasi san'atning boshqa turlarida

idrok qilishga ko'p jihatdan o'xshash. Tomoshabinlarning asosiy ommasi dastlab biror-bir mashhur, odat-dagi, tanib olish mumkin bo'lgan ko'rsatuvlarga ustunlik beradi. Shu sababli zamonaviy televideniya bir martalik dasturlar emas, balki turkum ko'rsatuvlar mashhurdir. Aslini olganda zamonaviy televideniya jiddiy ijodiy loyihalar har xil formatli mavzuli turkumlar yaratishga yo'naltirilgan.

Biroq, niyat qilingan turkum uning kelgusidagi yuqori reytingi-ning kafolatini bermaydi — bu ijodiy jamoaga berilgan o'ziga xos avansdir xolos. Ko'pincha rejalashtirilgan turkum ikki-uch gallik ko'rsatuvdan keyin to'xtab qoladi. Keyingi 15 yilda O'zbekiston televideniyesida ko'pincha shunday hollar yuz berdi. Efirga berilgan dastlabki ko'rsatuvlarda mavzu, janr, uslub birligi yo'qligining o'zi-danoq u yoki bu turkumning uzoq davom etmasligini oldindan 130 taxmin qilish mumkin. Garchi ularda madaniyat haqida so'z borsa ham ko'rsatuvlar turkumga tasodifiy birlashadi, ularni tanib olish mumkin emas, biror-bir turkumga mansubligi ayon ko'rinib turmay-di. Shu sababli ushbu hollarda batafsil ijodiy buyurtma sifatida bunday loyihalar haqida so'z yuritish dargumon.

Masalan, «Muvozanat» turkumida yozuvchi Oybek ijodi, O'zbekistonning o'lkashunoslik va tibbiyot muzeylari, O'zbekiston Islom universiteti haqidagi ko'rsatuvlar efirga uzatildi. Shubhasiz ular o'zbek madaniyatiga tegishli. Biroq, mavzu bu tarzda cheklan-magan ravishda kengaytirib yuborilgan taqdirda har xil boshlovchi-lar olib boradigan mavzusi, shakli, stilistikasi bo'yicha mutlaqo boshqa-boshqa ko'rsatuvlarni istalgan nom bilan istalgan turkumga guruhlashtirish mumkin. Bunday holda televideniya dasturlash, ko'rsatuvlar setkasi tuzilmasini shakllantirish o'z ma'nosini yo'qotadi. Bu esa televideniyaning o'zining muhim madaniy tarkibiy qismi hisoblanadi. Agar ko'rsatuvlar bir turkumda, bir xil nomda efirga uzatilsa, yagona nuqtai nazarni, umumiy muhitni, intonatsi-yani, har xil ko'rsatuvlarni birlashtiradigan umumiy elementlarni topish juda muhimdir. Aks holda alohida ko'rsatuvlar qanchalik qiziqarli bo'lmasin, turkum hech qachon o'z ijodiy qiyofasini topmay-di, uni tanib olish mumkin bo'lmaydi va uni tomoshabinlar kutmay-di. Aslini olganda shunday ham bo'ldi. Bu «Muvozanat» turkumi doirasida ayrim qiziqarli ko'rsatuvlar bo'lsa ham uning efirda ko'-rinmay qolishiga sabab bo'ldi.

«Siyrat» «umumiy ifodali bo'lmagan shaxslar» san'ati to'g'risidagi ko'rsatuvlar orasida ajralib turar edi. U san'at kishilariga, asosan teatr odamlariga bag'ishlandi. Boshlovchining nazokatli, zi-yolinamo odobi u bilan ko'rsatuv qahramonlari - aktyorlar, rejis-sorlar o'rtasidagi muloqot stilistikasi va intonatsion qurilishida o'z aksini topdi.

Ushbu muloqotlar televizion pavilyonlarda emas, balki teatr interyerlarida bo'lib o'tdi. Suhbatlar kimsasiz teatr foyyellarida, bo'm-bo'sh tomosha zallarida, artistlarning pardoixonalarida bo'lib o'tdi. Yorqin va

bayramona teatr hayoti bu yerda boshqa jihat — odatdan tashqari jimlik va san'at olamining ish muhiti bilan namoyon bo'ldi.

Teatr san'ati to'g'risidagi ko'rsatuvlar (ijodiy portretlar, yangi spektakllar to'g'risidagi axborot, teleintervyu) orasida «Siyrat» o'z o'rniga ega. Ko'rsatuvning ko'pchilik sonlari A.Navoiy nomidagi teatri aktiyorlar faoliyati hamda ajdodlarimiz siymosini yaratish bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Misol uchun televideniye orqali berib borilayotgan ko'plab badiiy filmlar taniqli aktiyorlarimiz tomonidan munosib siyrati yaratilmoqda. Jumladan

Televideniye orqali san'at to'g'risidagi ko'rsatuvlarning barcha boshqa turlari va janrlari orasida televideniya ijodiy portretga ko'p o'rin beriladi. Agar san'at to'g'risidagi boshqa istalgan ko'rsatuvga ajratilgan vaqt 15—20 daqiqa bilan chegaralansa, televizion portret 45 daqiqagacha davom etadi. Alohida hollarda (misol uchun yozuvchi Oybek, aktyor Sh.Burhonov bilan bo'lgan suhbatlar) ko'rsatuv bir necha qismdan iborat bo'lishi, qatorasiga ikki-uch kun efirga chiqishi mumkin.

Ko'rsatuvning bunday uzoq davom etishi yo'l qo'yib bo'lmay-digan isrofgarchilik bo'lib tuyulishi mumkin. Boz ustiga televideniye har bir efir vaqtini qadrlashi kerak degan gap allaqachonlar qaror topgan. Biroq bizning televideniye vaqti-vaqti bilan o'ziga lozim topadigan bunday «dabdaba» ham televideniyaning gumanitar, ma'rifatparvarlik vazifalari nuqtayi nazaridan ham, uning o'ziga xosligi nuqtayi nazaridan ham o'zini mutlaqo oqlaydi.

Mamlakatning badiiy madaniyatiga katta hissa qo'shgan yirik ijodiy shaxs o'zida hozirgi avlod uchun professional va axloqiy namunani ifodalaydi. Mustaqil davlat qurishning o'tish davrida, maf-kuraviy va estetik yo'nalishlar almashayotgan davrda, san'atning ti-joratlashuvida bunday siymolarga bo'lgan qiziqish kuchayadi — san'atning o'zi va jamiyat yuksak badiiy mezonlar va axloq norma-larini o'zida mujassam etgan siymolarga ehtiyoj sezadi. Bunga ijodiy portretlar yoshlar uchun bilim olish bilan bog'liq alohida ahamiyat-ga ega ekanligini qo'shimcha qilamiz. Yosh avlod uchun televideniye ko'pincha o'tgan asrdagi Vatan san'ati to'g'risidagi bilimlarning asosiy manbai hisoblanadi.

muammolar ko'tarib chiqiladi. Bu jihatdan san'at to'g'risidagi ko'rsatuvlarga ko'proq qaysidir ina'noda axborot bcrish. ko'ngil ochish roli ajratiladi.

Siyosiy, iqtisodiy va zamonaviy hayotning ijtimoiy jihatlariga bag'ishl.tngan boshqa dasturlardan farq qilgan holda san'at to'g'risidagi ko'rsatuvlarda ko'ngilocharlik to'liqroq ifodalanishi talab qili-nadi. Biroq bu ularda san'at muammolariga teran kirib borish lozim emasligini anglatmaydi.

Ehtimolki, tonggi «Assalom, O'zbekiston» axborot-dam olish dasturiga va san'at kishisiga - rejissor, rassom, aktyorga bag'ishlangan

maxsus ko'rsatuvda ijodkor shaxs to'g'risidagi syujet o'rtasida sezilarli farq bo'lishi kerakdir, chunki crta tongdan san'at to'g'risidagi jiddiy suhbatga chog'langaftfar kam topiladi. Praym-taymda efirga uzatiladigan maxsus ko'rsatuv esa boshqa gap.

Biz televideniye haqida ma'naviyaj. shakllanishining qudratli omili silatida gapirishga o'rganib qolganmiz. Biroq ushbu formula teleiomoshabinlarning san'atdagi voqealar, ijodkor shaxslar bilan tanishislinigina nazarda tutmaydi. U san'atdagi murakkab hodisalarni tushunib olishga intiladigan teletomoshabinlar 0111-masining ehtiyoj va qiziqishlarini o'z ichiga oladi. Tomoshabinlar ko'isatuvlarning qahramonlarida go'/allikni xunuklikdan, h.iqiqatni soxtalikJan farqlashga yordam' beradigan samimiy insoularni ko'iadihr. Televideniyeining tomoshabin takliflariga o'z munosabatini bildirishga urinishi ko'rsatuvlar mualliflari va boshlovchilardan puxta tayyorgarlik ko'rish va o'z ishini yaxshi bilishni talab qiladi.

Bu jihatdan ijodiy portret janridagi ko'rsatuvlar eng muvaffaqi-yatli hisoblanadi. Bizning televideniyeimiz uchun an'anaviy bo'lgan - Ch.Aytmatov, G'.G'ulom, A.Qahhor, N.G'aniyev, A.Muxtor, O.Xo'jayev, M.Uyg'ur, kabi sahna, rang-tasvir, so'z ustalarining ijodiga bag'ishlangan ko'rsatuvlar 90-yillarda har xil telekanallarda qayta-qayta takroran berilganligini aytish lozim. Ushbu yaxshi an'ana bugungi kunda ham davom clmoqda.

Ijodiy televizion portretlarning farq qilib turadigan belgisi ularning asoslanganligida. Bu - ssenariyda, ikonografik va esdalik mate-riallarning keng jalb etilishida, parchalar va illyustratsiyalar tanla-nishida, boshlovchi va odatda o'zbek madaniyatining mashhur siy-molari bo'lgan taklif etilgan suhbatdosh-ekspertlarning o'z sohasini yaxshi bilishida his qilinadi.

Shu sababli san'at to'g'risidagi ko'rsatuvlar orasida ijodiy port ret janrining ustunlik maqomi mutlaqo qonuniydir. Televideniye bu bilan yaxshi an'analarga ehtirom bildirib. hozirgi jamiyatning talab va ehtiyojlariga javob beradi.

Yirik ijodiy shaxsning teleekranda hozir bo'lishi televideniyeining spetsifikasiga ham javob beradi. Bu o'rinda televideniyeini teatr bilan taqqoslash talab qilinadi. Ma'lumki, katta aktyor tomosha zali-da o'tirgan tomoshabinlarning e'tiborini o'ziga jalb qilishi uchun sahnada shunchaki paydo bo'lishining o'zi yetarlidir. Televideniyeida ham shunday. San'atdagi o'zining yutuqlari bilan mashhur bo'lgan shaxsga qiziqish birdaniga paydo bo'ladi, fotosuratni, eski ki-noxronika kadrlarini, spektakldan parchalarni, shoirning o'z she'r-larini o'qiyotgan parchalarni ko'rsatishning o'zi yetarlidir. Mashhur rassom yoki yozuvchining kuzgi daraxtlar barglari orasida bazo'r ko'ringan holda xiyobonda yolg'iz sayr

qilib yurishi teletomoshabin-larni ekranga chorlaydi. Shaxs afsungarligi sahnada ham, teleekranda ham birdek.

Buyuk o'zbek aktyori Shukur Burhonovning ijodiy portreti barcha jihatlariga ko'ra ajoyib. Mualliflar oldida uncha murakkab bo'lmagan vazifa turgandek tuyuladi. O'zbekistonning badiiy madaniyatida ijodiy hayot to'g'risidagi bunchalik guvohliklar bu ijodkorda bisyor. Aktyorni o'zi o'ynagan rollarda, har xil hayotiy vaziyatlarda, mashhur san'at arboblari, sahnadagi hamkasblari bilan birgalikda muhrlangan juda ko'plab foto suratlar, o'n yetti yoshidan boshlab aktyorning hayot yo'lini kuzatish mumkin bo'lgan hujjatli kinoxro-nikaning nodir kadrlari saqlanib qolgan. Uning ishtirokidagi badiiy filmlar va spektallarning yozuvlari saqlangan, aktyor to'g'risida ko'plab esdaliklar, uning teatr, kinodagi ishi to'g'risidagi yuzlab taqrizlar, u haqidagi kitoblar mavjud.

Tajribali telerejissor va muharrir uchun ushbu materialni montaj qilish umuman olganda katta murakkablik tug'dirmaydigandek tuyuladi. Bundan tashqari, Sh.Burhonov haqidagi ko'rsatuvlar oldin ham yaratilgan. Deyarli barcha mavjud kino va fotomateriallar bir yarim soatga yaqin davom etadigan uch qismdan iborat ko'rsatuvga jamlangan. Televideniyeining ustunlik berishini hisobga olganda ko'rsatuvning buncha uzoq davom etishi o'ziga xosdir. Mana shu sir-sinoatga qiziqish, aktyorning yashirin sirini anglab olish istagi, uni tomoshabinlar, studiyada hozir bo'lganlar bilan birgalikda ochishga intilish - ushbu televizion portretning o'ziga xos jihatlarini tashkil etadi. Asosan boshlovchining mahorati tufayli ko'rsatuv shu holda namoyon bo'ladi.

Ko'rsatuvning boshlovchisi teatr sohasidagi taniqli mutaxassis X.Ikromov studiyada yolg'iz o'zi. Bu yerda auditoriya yo'q. Biroq u faqat teletomoshabinlarga emas, balki bu yerda, studiya pavilonida hozir bo'lganlarga murojaat qilayotganidek taassurot paydo bo'ladi. Ehtimolki, televideniyeining barcha amaliyotchilarida (ushbu maqolaning muallifi esa o'zining radiodagi ish tajribasiga suyanishi mumkin) ko'rsatuvni tayyorlash jarayonida, ko'rsatuvda tilga olingan biror-bir masala yoki muammo «o'z doirasida» ehtiroslarga berilib muhokama qiltnayotgan lahzalar paydo bo'ladi. Rejissor, muharrir, boshlovchi, operatorning har biri barchani qiziqtirgan masalada o'z fikrini, o'z nuqtayi ri'azarini, o'z javobini bildiradi. Lekin bularning barchasi efirga uzatilmaydi.

Sh.Burhonov haqidagi ko'rsatuvda boshlovchining xizmati u pshbu hissiyotli va ijodiy muhitni buzmagandligida, teletomoshabin-lar uchun uning badihago'ylik intonatsiyasini saqlab qolganligidadir. H.Ikromov dastlab buyuk aktyor to'g'risidagi yuksak maqomli so'zlarni keltirib ijodiy tarjimai hoi haqida shunchaki aytib berishdan voz kechadi, o'z sharhlariga shaxs va kasb bilan bog'liq belgilarni kiritadi, Sh.Burhonov aktyorlik mahoratining o'ziga xos xususiyatlarini maroq

bilan ochib beradi. Masalan, aktyor intonatsiyasmmg kuyga ha nohangligi, boshlovchining likriga ko'ra uning iste'dodi-ning milliy tabiatiga borib taqaladi va realistik san'atga zid emas.

Kirisl ib ketish, hissiyot, materialni professional bilish scf tele-vizion «auditoriyaning hozir ekanligini his etish» bilan birga qo'-shilib bo hlovchining fazilatiga aylanadi. Shu tufayli aktyor obrazi teletomoshabinlar uchun yangi qirralari bilan ochiladi, mohiyatiga ko'ra yodnoma ko'rsatuv jonli zamonaviy mazmun-mohiyat kasb etadi.

Yuqorida eslatib o'tilgan boshqa ko'rsatuvlar misolida bo'lgani singari uthbu misolda boshlovchi shaxsiga e'tibor jalb etilayotganli-gi bejiz emas. Agar o'zbek televideniyyisining dolzarb muammolari aytibdigan bo'lsa, ular orasida teleboshlovchi muammosi eng o'tkir muamiTK bo'lib chiqadi. San'at to'g'risidagi ko'rsatuvlar munosaba-ti bilan esa ushbu muammoni dadillik bilambirinchi o'ringa qo'yish mumkin.

Teleko'rsatuvlar boshlovchisining ideal portretini tuzish uncha qiyin emas. U kelishgan, nazokatli, o'zini erkin tutadigan, tinglay biladigan va zarur savollarni beradigan, ya'ni suhbat qura oladigan bo'lishi kerak. U ushbu suhbatni yuz minglab tomoshabinlar ko'rib turganini yoddan chiqarmasligi, biroq ayni vaqtda ana shu ulkan au-ditoriya va odamlarning kichik guruhiga murojaat qilish uquviga ega bo'lishi lozim. Ular bilan aloqa ishonchning yuqori darajasida yuz berishi kerak. Mavzuni va ko'rsatuv muammolarini yetarlicha bilishi, biroq o'ziga diqqat-e'tiborni jalb etmasligi, lo'nda va aniq gapira olishi shart.

San'at to'g'risidagi ko'rsatuvlar boshlovchisining ideal yig'ma portretini tuzish osonroq bo'lsa kerak. Amaliyotda barcha ideal xu-susiyatlarni jamlash murakkab. Bir necha talabgorlardan bittasini tanlay olish yanada qiyin — bunda fazilatlardan biri ko'plab boshqa fazilatlaidan ustunlik qilishi mumkin. Ba'zan buning aksi ham bo'ladi - ayon ko'rinib turgandek bo'lgan fazilatlar tekshirilgan paytda unchalik yorqin bo'lib chiqmaydi.

Ba'zan teleboshlovchining go'zal fazilatlari bo'lgan erkinlik va o'zini bermalol tutish ehtiyotsizlik va tartibsizlikka aylanishi mumkin. Ba'zida teleekranda jozibali bo'lib tuyulgan yosh boshlovchilarning nafosati to'satdan ularga ishonchsizlik keltirib chiqaradi — bu yosh yigit va qizlar nima deyayotganini o'zlari ham tushunmay qoladi. Ko'rinadiki, hatto san'at to'g'risidagi ko'rsatuv boshlovchisining yoshi ham muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Biz yosh bilan hayotiy tajribani va professional bilimlarni, odamlarni bilishni va shaxsiy obro'-e'tiborni bog'laymiz. Ushbu fazilatlar teletomoshabin-larning ishonchini tug'diradi va ko'rsatuvga shaxsiy ma'no baxsh etadi.

Sh.Burhonov haqidagi ko'rsatuv «KinoTeatr» va «Kinotaqdim» dasturlarining yosh boshlovchilari tomonidan olib borilishi mumkin edimi degan savolga aniq-tiniq qilib yo'q deyish mumkin. Buning ustiga, ushbu

dasturlarning o'zi professional san'atshunos boshlovchi bo'lgan taqdirda boshqacha, teranroq tahliliy sifatlar kasb etishi mumkin edi. Buni yosh boshlovchilarga ta'na deb tushunmaslik kerak. Shunchaki teatr san'ati va kinematografiya to'g'risida boshqa mualliflar va boshlovchilar olib boradigan o'zga muntazam beriladi-gan ko'rsatuvlar turkumi paydo bo'lishi zarur. Bunday ko'rsatuvlarning misollari hozirning o'zidayoq mavjud. Eng avvalo ijodiy tandem - muallif va boshlovchi Sh.Raufboyeva va rejissor D.Mirxodiyev tomonidan tayyorlangan ko'rsatuvni ajratib ko'rsatish zarur. Ularning hamkorligi «KinoTeatr» ko'rsatuvidayoq samarali bo'lib chiqdi. Keyingi bosqich teatr san'atiga, o'zbek sahnasi darg'alariga bag'ishlangan «Qiyofa» turkumidir.

IV BO'LIM

Teatr aktyorlari to'g'risidagi ko'rsatuv - televideniyeining sevimli mavzusi. Badiiy madaniyatning barcha arboblari bilan tomoshabinlarning ko'pchiligi aynan teatr va kino aktyorlarini teatr va tele-spektallar, badiiy filmlar, televideniyeining boshqa ko'rsatuvlari, ni-hoyat har kuni efirga chiqadigan reklama roliklari bo'yicha tanish. U yoki bu mashhur aktyor haqidagi ko'rsatuv ayrim darajada ularning ommaviyligi tufayli tomoshabinlar o'rtasida muvaffaqiyat qozonishi muqarrar. Shu sababli aktyorlar to'g'risidagi ijodiy portretlar mualliflarining vazifalari unchalik qiyin emasdek tuyuladi, buning ustiga bunga o'xshash ko'rsatuvlar uchun shablonlar va andozalar mavjud. «Qiyofa» turkumi mualliflarining xizmati nostandart yondashuvga intilishdan, mashhur aktyorning shaxsi va ijodiga tomoshabin uchun kutilmagan, notanish qirralarni izlab nazar tashlashdan iborat.

Hamza Umarov va Dilbar Ikromovaga bag'ishlangan kichik ko'rsatuvlar nostandart yondashuvlar bilan ajralib turadi. Hamza Umarov — o'zbek teatri va kinosining yirik siymolaridan biri. U tomonidan sahnada va badiiy filmlarda o'nlab rollar o'ynalgan. Undagi fikr asosiy fikrga ay-langan. U bilan sahnaga birga chiqqanlarga, kinoda u bilan ishlagan-larga, uni o'z ustozlari deb biladiganlarga asosiy o'rin berilgan.Uning hamkasblari va partnyorlarj, Muqimiy nomidagi teatr aktyorlari va rejissorlari o'z xotiralari bilan o'rtoqlashadi. Xotiralarda bunday ko'rsatuvlar uchun xos o'rinlar umuman yo'q. Hamza Umarovning boy ijodiy hayotidan olingan qisqa hikoyalar, uning u yoki bu munosabat bilan bildirgan hajv va yumordan xoli bo'lmagan ibratli gaplari, hayron qolarli iliq, samimiy va jonli esdaliklar ak-tyorga nisbatan mehr-muhabbat, e'tirof bilan yo'g'rilgan. Umumiy gaplarsiz, umumiy baland pafossiz qisqa esdaliklarda nozik, iltifot-li, kinoyali va aqlli inson H.Umarovning jonli obrazi gavdalanadi.

Ushbu obraz favqulodda muhim detal bilan, aniq topilgan usul bilan to'ldiriladi. Butun ko'rsatuv davomida H.Umarovning ovozi yangrab turadi. Usui juda aniq - intonatsiyalarni va barcha ovoz registrlarini har tomonlama egallab olish - ushbu aktyorning ifoda imkoniyatlari boyligidagi asosiy vosita. Ko'rsatuvda H.Umarov bosh rolga ajoyib tarzda ovoz bergan «Ivan Vasilyevich kasbini o'zgar-tiradi» komediyasidan kadrlar bir necha marta namoyish qilinishi e'tiborga loyiq. Ko'rsatuv ushbu muhim va ko'p ma'noli detal bilan bizning e'tiborimizni aktyorning ijodiy biografiyasida ko'p uchray-digan teatr, kino, dublyajdagi yirik ijtimoiy rollarga emas, balki H.Umarovning mahorati yorqin namoyon bo'lgan grotesk-komediya xususiyatiga ega bo'lgan asarlar dublyajiga qaratiladi. Bunday nuqtai nazar ko'rsatuv mualliflari tomonidan aktyor kasbining professional mohiyatini tushunishdan dalolat beradi, uning artistlik iste'dodi va insoniy fazilatlarini cho'qqisi munosib darajada belgilanadi. Biroq 142 vaqtning tantanavorligiga ham rioya qilingan. Boshlovchi Muqimiy nomidagi teatrning bo'sh zalida ikkita qisqa monologni aytadi va ko'rsatuvni aktyor qabridagi yodgorlik lavhasi yonida tamomlaydi.

Ko'rinib turibdiki, kontrast usuli ijodiy portretga muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda va «Qiyofa» turkumi mualliflari uchun sevimli usulga aylanmoqda. Bu Milliy teatrning yetakchi aktrisasi D.Ikromova ijodiga bag'ishlangan ko'rsatuvda ham sezilib turadi.

Aktrisa teatr va kinoda komediyali, murakkab xarakterli rollar ijrochisi sifatida mashhurdir. Uning sahnada yoki kino ekranida pay-do bo'lishining o'zi tomoshabinlarning kulgusini uyg'otadi. Tele-ekran ko'proq qattiqqo'l maktab o'qituvchisiga o'xshagan, o'z kasbi va hayoti to'g'risida aqlli va nozik mulohaza yuritadigan boshqa bir aktrisini kashf etadi. Uning ishtirokidagi spektakllar va kinofilm-lardan olingan parchalar bilan birga beriladigan uning monologi — kasbga bo'lgan jiddiy munosabatdir. Komediya aktyoridan kasbga jiddiy munosabatda bo'lish ijtimoiy dramatik rollar ijrochisidan talab qilinadigandan kam bo'lmagan darajada talab qilinadi.

Bitta detal, bitta o'z vaqtida berilgan jo'yali savol va unga javob ko'rsatuvning, umuman butun turkumning niyatini, mazmuni va mohiyatini ochib berishi mumkinligi hayron qolarlidir! Dilbar Ikromova to'g'risidagi ko'rsatuvda mana shunday lahza, mana shunday detal bor edi.

Suhbat davomida boshlovchi Sh.Raufboyeva juda ehtiyotkorlik bilan aktrisa jiddiy dramatik rollar to'g'risida orzu qilgan-qilmagan-ligini so'raydi. Komik aktyor bilan intervyudagi oddiy savol. Bu sa-volga odatda tasdiqlovchi javob beriladi - albatta Hamlet, Mariya Styuart to'g'risida orzu qilaman...! D.Ikromova to'g'risidagi syujet-da ushbu savol oldindan nazarda tutilmagandek tuyuladi. Savol ko'rsatuv davomida,

teletomoshabinlar singari boshlovchi ham komediya aktrisasida jiddiy professionalni ko'rgandan keyin yetiladi. Aktrisa bu savolga garchi sal kulimsirab bo'lsa-da jiddiy javob beradi: «Yo'q, orzu qilmayman. Men o'z aktyorlik imkoniyatlarimni yaxshi bilaman va aniq baholayman. Agar men tomoshabinlarga quvonch baxsh etsam, agar ular mening spektakllarimda kulsalar -men taqdir bilan bahslashib o'tirmayman».

«Qiyofa» turkumi televizion loyiha sifatida aynan o'z vaqtida namoyish qilinmoqda. Unda qo'yilgan vazifa mutlaqo aniq: aktyorlik kasbining obro'-e'tibori va qadrini ko'tarish. Ushbu turkumning san'at to'g'risidagi yirikroq formalli ko'rsatuvlarni tayyorlashda televideniye adabiyot, teatr, kinematografiyaga ustunlik beradi. Tasviriy san'at sohasida esa u an'anaviy shakllarni afzal ko'radi va zamonaviy muammolarni deyarli payqamaydi. Bundan tashqari, o'zbek rassomlarining polotnolari jahonning turli muzeylarida namoyish qilinmoqda va umuman olganda tasviriy san'at O'zbekistonning zamonaviy badiiy madaniyatida yuqori o'rinlarni egallab turibdi, yirik san'atshunos mutaxassislar mavjud bo'lgan, tasviriy san'at hatto xalqaro biyenalda namoyish qilinayotgan bir paytda faqat axborot dasturlaridagi syujetlar bilan cheklanilmoqda.

Axborot berish televideniyeining asosiy funksiyasi ekanligiga shubha yo'q. Biroq, zamonaviy televideniyeining ustuvorliklari orasida tahliliy vazifalar ham oxirgi o'rinlarda turmasligi kerak. Biroq ushbu vazifalar, ma'lumki, telejurnalistning professional tayyorgarligi darajasiga yuqoriroq talablar qo'yadi. Teleko'rsatuvlarning axborot berish va tahliliy vazifasi qanchalik mutanosib bo'lsa, san'at to'g'risidagi ko'rsatuvlarda madaniyat jarayonlarini aks ettirishning muqobilligi shuncha yuqori bo'ladi. Go'yoki sof axborot kanalidek bo'lib tuyulgan «Yevronyus» efir vaqtining deyarli uchdan bir qismini har kuni jahon va Yevropa san'atida yuz berayotgan voqealarga ajratishi, axborotni lo'nda va teran tahliliy ma'lumotlar bilan muvaffaqiyatli qo'shib olib borishi bejiz emas. Yevropa yangiliklar kanali bejiz eslatib o'tilmadi. Bugungi kunda O'zbekiston televideniyesi ko'rsatuvlarini eng yaxshi xorijiy telekanallar namunalari bilan modellashtirish zarurligi to'g'risidagi fikr tobora ayon bo'lib bormoqda. Aslini aytganda, ushbu fikr televi-deniyemizni modernizatsiya qilish jarayoniga asos qilib olingan. Ku-zatuvchan teletomoshabinlar buning elementlarini hozirdanoq payqashlari mumkin. Bu o'rinda shu holatni hisobga olish zarurki, jahonda yuz berayotgan geosiyosiy o'zgarishlar, globallashuvning o'tkir muammolari, shu jumladan madaniy globallashuv, madaniyat-lar va sivilizatsiyalarning o'zaro munosabatlari, murakkab konfessi-yalararo va dinlararo o'zaro hamkorlik yetakchi xorijiy televizion kanallarni madaniyat va san'atga ko'proq e'tibor berishga undaydi. Angliyaning Bi-Bi-Si, Fransiyaning TV-1 kabi telekanallari va bir qancha boshqa telekanallar ko'rsatuvlari setkasida gumanitar ten-

densiyalar sezilarli darajada kuchaygan. Obrazli qilib aytganda, eng 146 yaxshi telekanallarda Dostoyevskiyning «dunyoni go'zallik qutqara-di» degan so'zlari faollashtirilmoqda.

Shu sababli, biz televideniymizni ularning namunalari bo'yicha modernizatsiya qilishimiz kerak bo'lgan qandaydir televizion model-lar haqida gapirganimizda mashhur jahon televizion kanallarida tobora o'sib borayotgan ushbu istiqbolli tendensiyaning ham nazarda tu-tishimiz zarur. Bizning televideniymiz ancha yillik va mustahkam madaniy-ma'rifiy an'analarga ega ekan, bunday telekanallar uni is-loh qilish va modernizatsiya qilish jarayonida yo'nalishlar bo'lib xiz-mat qilishi mumkin.

Xulosa

Ushbu an'analarni hech bir holatda rad etib bo'lmaydi. Ularni faqat yangi tahliliy dasturlar bilan xilma-xillashtirish va teranlashtirish zarur. Masalan, ushbu o'rinda muhokama qilinayotgan mavzuli segmentda hozir davra suhbat yoki tok-shou formatlaridagi munta-zam ko'rsatuvlar mavjud emas. Bunday ko'rsatuvlarning zarurligini nafaqat televizion «moda» talab qiladi (agar moda ijtimoiy kayfiyat-larga, ehtiyojlarga, didlarga muvofiq bo'lsa nima uchun modaga er-gashmaslik kerak). Bunday ko'rsatuvlar zamonaviy san'at olamida yuz berayotgan voqealar to'g'risidagi axborot bilan tajriba izlanish-lari va O'zbekiston badiiy madaniyatidagi boshqa tashvish uyg'o-tayotgan muammolar to'g'risida jiddiyroq fikr almashish o'rtasidagi zarur uyg'unlikni

mutanosiblashtirishi mumkin. Shu sababli, zamonaviy san'at arboblari, amaliyotchilar va nazariyotchilar birgalikda jam bo'lib O'zbekiston madaniyatining holati va bo'lg'usi rivoj-lanishi to'g'risidagi o'z fikrlarini bildiradigan davra suhbat formati-dagi muntazam turkumli televizion loyiha yaratish vazifasi eng dol-zarb va istiqbolli vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. — T.: «O'zbekiston», 1993.
2. I A.Karimov. Yangicha fikrlash va ishlash — davr talabi. - T.: < O'zbekiston», 1997.
3. I.A.Karimov. Ma'naviy yuksalish yo'lida: tarix, ma'rifat, ina'namanaviyat - T.: «O'zbekiston», 1998.
4. A.Ubaydullayev. Oynai jahon istiqbollari. - T.: «Fan». 1993

5. E.Umarov, I.Pal. Janr estetikasi. — T.: «G'.G'ulom», 1985.
6. С.А.Муратов . Встречная исповедь. — М.: 1988.
7. В.В.Егоров.Телевидение теория и практика . — М.: 1993.
8. В.Цвик— Телевидение системные характеристики , М.: 1999.
9. X.Akbarov. Kino va televideniye olamida. — T.: «G'.G'ulom». 1999.
10. E.Axmedov . Режссура телевизионного фильма. — T.: 2005.
11. Sh.Tojiboyev. Televideniye. — T.: 2006.
12. M.Muhamedov. Ustozlar izidan. - T.: 2006.
13. M.Muhamedov. Rejissura asoslari. — T.: 2008.